

A pakisztáni helyzet a választások után

Több mint nyolc év diktatúrát követően 2008. február 18-án demokratikus választásokat tartottak Pakisztánban, melynek eredményeképpen a sokáig hallgatásra ítélt ellenzék átveheti a kormányrudat a Pervez Musarraf elnököt támogató politikai csoporttól.¹ Hosszú vajúdas nyomán született meg az eredmény, amely – megbontva az iszlámábádi politika monolitikus egységét – lehetővé teszi a dél-ázsiai atomhatalom visszatérését egyfajta demokratikus fejlődés útjára, amelyet az 1999. évi katonai hatalomátvétellel hagyott el. Noha Pakisztán történelmében nem újszerű jelenség az autoriter kormányzás, a változás igénye az utóbbi évtizedben egyre erősebb lett a társadalomban. Mindez annak ellenére igaz, hogy az ország hatvan éves fennállása alatt soha nem élvezhette igazán egy liberális politika vívmányait. A stabil plurális demokrácia kiépítése csak fokozatosan mehet végbe a világnak ezen a részén, és minden bizonnyal további súlyos kihívásokkal terheli meg az amúgy is számos belső konfliktussal küszködő társadalmat. A februári választások az első lépést jelenthetik ezen az úton, de egyszersmind alapvető kérdéseket vetnek fel Pakisztán jövőjével kapcsolatban.

I. Pisztolylövések Ravalpindiben

December eleje a belpolitikai oldódás ígéretét hozta Pakisztánban. Az ehhez fűzött remények azonban igen hamar és megrázó körülmények között oszlottak el, mikor december 27-én öngyilkos merénylet áldozatává vált Benazir Bhutto, a Pakisztáni Néppárt elnöke, az ellenzék emblematikus alakja. Bhutto Ravalpindiben, a pakisztáni fegyveres erők főparancsnokságának is otthont adó északi katonavárosban folytatta választási kampányát, amikor egy máig ismeretlen férfi közvetlen közlőből több lövést adott le rá, majd a tömegben bombát robbantva öngyilkosságot követett el. Bhutto belehalt sérüléseibe. Kampánymódszere – híveinek nehezen biztosítható tömeggyűléseken való buzdítása – az adott társadalmi közegben a leghatékonyabb módja a támogatók mozgósításának, ugyanakkor szinte provokálja a potenciális merénylőket. A december 27-i merénylet bizonyította, hogy személyi védelme közel sem volt elégséges e veszély elhárításához. A Bhutto életét kioltó támadás súlyos következményekkel fenyegette az országban megindult demokratizálódási folyamatot is.

A dél-ázsiai ország 1999 óta hatalmon lévő elnöke, Pervez Musarraf tábornok nyolc éven át tartó diktatórikus kormányzás után 2007 júliusában állapodott meg az ellenzékkel a demokrácia helyreállításáról. Ennek feltételeként az elnök megszüntette a büntetőeljárásokat a száműzetésbe kényszerült ellenzéki vezetőkkel szemben, lemondott a hadseregben betöltött pozíciójáról, és az alkotmány rendelkezései értelmében kiírta az országos törvényhozási választásokat. A diktatúra ellenfelei jól láthatóan többségbe kerültek, bár nem mindegyiküket a demokratikus elkötelezettség hajtotta. Ennek tükrében nem volt kétséges, hogy a választások rendszerváltást hoznak majd. A győzelemre a Pakisztáni Néppártnak volt a legnagyobb esélye, mely maga mögött tudhatta a Bhutto-klán vagyonát és jelentős klientúráját is. A pártelnök halála azonban több szempontból is bizonytalanná tette a jövőt. Egyrésztől kiütkeresésre kényszerítette a szellemi vezetőjétől megfosztott politikai csoportosulást, mely könnyen a támogatók elbizonytalanodásához vezethetett volna. Másrésztől, előrevetítve a szélsőséges mozgalmak további erősödésének rémképét, a „kemény kéz” politikáját igazoló érveket adott a fennálló hatalomnak. Noha az elnökre nehezedő belső és külső nyomásnak köszönhetően szerény volt az esélye a diktatúra megkeményedésének, a választásokat így is egy hónappal elhalasztották a tervezett január 8-i időponthoz képest. Bhutto halálának híre bejárta a világot, és nagy nemzetközi felháborodást keltett. A nyugati kormányok elsősorban tőle várták az iszlámábádi politika megreformálását, noha jól tudták, hogy politikai előélete nem makulátlan. Ennek ellenére a reménybeli demokrácia biztos tényezőjének tűnt, amit pártja (csakúgy, mint a halála nyomán feltámadt szimpátiát) eredményesen ki is használt. A merénylet körülményeinek rekonstrukciója újabb támadási felületet nyitott meg az ellenzék számára. A kínos szituáció magyarázkodásra készítette a kormányzatot. Musarraf és környezete minden felelősséget elhárított magától a történetek kapcsán. Úgy tűnik, hogy az elnöknek valóban

¹ A PML-Q (Pakisztáni Muszlim Liga – Qaid-a-Azam párt), az elnök legfőbb törvényhozási bázisa adta a kormányt.

nem állt érdekében megöletni Bhuttót. Amellett, hogy feleslegesen irritálta volna vele országának külföldi partnereit, azt az ellenzéki vezetőt tüntette volna el a színről, akivel egyszer már sikerült kölcsönösen elfogadható megállapodásra jutnia. Erre az ellenzék másik neves vezetőjével, az 1999-ben a miniszterelnöki székéből általa eltávolított Navaz Shariffal - a kettejük közötti személyes gyűlölet miatt - szinte semmi esélye nincs. Ennek tükrében Bhutto „kikapcsolása” olyan taktikai hiba lett volna a részéről, melyet komolyan senki sem feltételezhet róla. Ugyanígy nem volt érdeke eltitkolni a politikus halálának okát, hiszen az rá nézve semmilyen terhelő konklúziót nem hordozhatott. A politikusnő halálának pontos okai körül gerjesztett vita a választásokat megelőző belpolitikai harc logikájába illeszthető be, mint a kommunikáció és a hangulatkeltés eszköze. Ennek érdekében használták fel Bhutto egyik korábbi levelét, melyben arról panaszkodik, hogy veszélyben érzi magát, mert az elnök megtagadja tőle a szükséges rendőri védelmet. Valójában kétséges, hogy az erősebb őrizet megóvhatta volna a tömegbe vegyült öngyilkos merénylőtől.

Bhutto meggyilkolása tehát nemcsak a demokratikus kibontakozást szorgalmazó ellenzék, hanem a fennálló hatalom számára sem jött jól. A történetek egyedül annak az érdekcsoportnak szolgálhatták a céljait, mely mindkét oldallal szembeáll. A témával foglalkozó elemzők ennek tükrében (jelenlegi ismereteink szerint is) már a kezdetektől joggal feltételezték az események mögött az ország talibanizációjáért küzdő iszlám fundamentalista frakciókat.² A szélsőségesek esetleges megerősödése és akcióképességük növekedése aggodalommal töltötte el Pakisztán nyugati partnereit, de a térség mérsékelt politikai erőit is. Mint csakhamar kiderült, az ehhez kötődő félelmek alaptalanok voltak, noha maga Pervez Musarraf is hajlamos volt rájátszani erre. Az eredetileg január elejére tervezett választásokat végül február 18-án, az előzetes várakozásokhoz képest súlyosabb atrocitásoktól mentesen tartották meg.

II. A választások eredménye és a pakisztáni társadalom

A választások során a prognózisoknak nagyjából megfelelő eredmény született. A Pakisztáni Néppárt (PPP) egyértelmű győzelmet aratott, és a legnagyobb, 121 fős frakciót alkotja majd a Madzslisz-i-Súra (a parlament) 342 fős alsóházában. Szövetségese, a Navaz Sharif vezette Muszlim Liga (PML-N) a második legjelentősebb, 91 képviselői hellyel rendelkező politikai erő lett. Musarraf elnök pártja a maga 54 megszerzett mandátumával egyértelműen ellenzékbe szorult.³ A kormányerők visszaszorulása nem volt meglepetés, a szélsőséges iszlamista csoportok gyenge szereplése már annál inkább. A társadalom nagy többségének általános hangulatát és politikai preferenciáit figyelembe véve valójában mindvégig igen valószínűtlen volt egy iszlám fundamentalista jellegű kibontakozás, mely nem is lehetett volna elfogadható alternatívája a Musarraf-kormányzatnak. A választások eredménye sokkal inkább a mérsékelt, a stabilitás tényezőinek számító csoportok, elsősorban az urbánus és polgári élet-szemléletű középrétegek politikai megerősödését bizonyítja.⁴ E társadalmi elem a nyolcvanas évek végétől egyre határozottabb szereplője a belpolitikának, napjainkra pedig meghatározó tényezővé fejlődött. A pakisztániak mintegy 50%-a városiak. Ezt a tömeget nem hagyták érintetlenül a modern tömegkultúra és a globalizálódó világ értékformáló hatásai. A fiatal társadalom egyre nagyobb részében merül fel az igény a liberálisabb életmód és demokratikusabb megoldásokra, valamint a jogállamiságra. Ugyanakkor általánosságban elmondható, hogy a fundamentalista ideológiák napjainkig nem gyakoroltak igazán számottevő hatást a pakisztániak legnagyobb részére. Eltekintve egy rövid időszakról, amikor az iszlamista szervezetek szövetsége - hála az Amerika-ellenes közhangulat megerősödésének - némileg valóban erőre kapott,⁵ ezek a csoportok nem rendelkeztek (és rendelkeznek) jelentős bázissal.⁶ Hiba volna azonban azt sugallnunk, hogy ez az ország egészére egyformán érvényes.

A politikai jövőkép tekintetében a pakisztáni társadalom soraiban markánsan jelentkezik két, egymásnak sokban ellentmondó irányzat. A politikai elemzők - mint utaltunk rá - általában rámutattak, hogy a választások eredményeképpen az iszlamista csoportok visszaszorultak. Ez a már említett kö-

² A merénylet elkövetésének módja is a szélsőségesekre vallott, szemben a „kifinomultabb” katonai vagy titkosszolgálati módszerekkel.

³ A választások összesített eredményét ld. Election Commission of Pakistan, <http://www.ecp.gov.pk/>

⁴ A pakisztáni társadalmi változásokról: William Dalrymple, *On The Long Road To Freedom, Finally. Tehelka Magazine* VI/9, 2008. március 8.

⁵ A Muttahida Madzslisz-i-Amal-ról van szó. Bővebben: Csicsmann László, P-A-KI-SZ-TÁN: mecsetek és katonai barakkok között, In: Marton Péter (szerk.), *Államok és államkudarcok a globalizálódó világban*, Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja, 2006, 340. o., http://www.kulugyiintezet.hu/kulpol/kutatas/bukott/TLI_KTK_ÁllamokÉsÁllamkudarcok.pdf

⁶ Fontos azonban szem előtt tartanunk, hogy ez a viszonylagos sikertelenség nem vonatkoztatható az iszlám pakisztáni pozícióira. A lakosság legnagyobb része mélyen vallásos, és ennek természetesen komoly kultúraformáló hatásai vannak. A vallás és a hozzá kötődő intézmények igen jelentős tényezők Pakisztánban.

zéposztály, valamint a társadalom legnagyobb részét kitevő szindhi és pandzsábi népelem tekintetében igaz is. Az iráni eredetű, afganisztáni kapcsolatokkal rendelkező határmenti törzsek soraiban ugyanakkor továbbra is igen erősek az iszlamista tendenciák, melyek társulnak a központi kormányzattal való szembehelyezkedés és az öntörvényűség szellemével. E jelenség nem pusztán belpolitikai dilemma, hanem súlyos biztonsági kockázatokat is rejt magában. Perspektivikusan ugyanis a politikai szakadás rémképét vetíti előre, mely veszélyezteti az ország kormányozhatóságát és területi integritását is. Figyelembe véve Pakisztán katonai potenciálját, valamint a szomszédos Afganisztánban uralkodó állapotokat, ennek igen messze ható következményei lehetnek.

Sokat emlegetett tény, hogy Pakisztán állam születésekor az iszlám vallást tette a nemzethez tartozás legfőbb meghatározójának. Az alkotmány ennek szellemében mind a mai napig vallási, és nem etnikai alapon különböztet meg bizonyos csoportokat a népességen belül.⁷ Csakhogy egyre világosabb, hogy a vallás önmagában nem elegendő egy embertömeg nemzetté formálásához. A pastuk és beludzsook soraiban hódító nacionalizmus az szélsőséges politikai irányzatok mellett világosan jelzi, hogy Pakisztánon belül a status quo fenntartásában korántsem teljes a konszenzus. Az országgal egy időben megtartott tartományi választásokon az ebből a szempontból legproblémásabbnak tekintett tartományban született eredmény⁸ is alátámasztja ezt. Az Északnyugati Határtartomány tartományi gyűlésében az Awami Nemzeti Párt (ANP) pastu nacionalista csoportosulás 46 mandátumot szerezve fölényes győzelmet aratott, míg a korábban említett Muttahida Madzslisz-i-Amal szövetség a harmadik legjobb eredményt érte el 14 képviselői helyével.⁹ Az utóbbi ugyanakkor a Nemzetgyűlésben jelentéktelen (6 fős) frakcióvá zsugorodott. Regionális szinten tehát továbbra is erős szereplők maradtak az alternatív utakat képviselő erők, amely különösen egy demokratikus kormányzat számára szükségessé teszi a megegyezést velük. Ez a konszenzus elkerülhetetlen előfeltételnek tűnik ahhoz, hogy kezelni lehessen az ebből fakadó konfliktusokat az amúgy is töredezett és tartós feszültségekkel terhelt pakisztáni társadalomban. Mindez akkor is igaz, ha az iszlamista és nacionalista politika szószólói már az általuk képviselt eszmerendszer különbözősége miatt sem minden esetben törekednek ugyanarra, tehát nem sorolhatók automatikusan egy kategóriába.

A 2008-as országos választások eredménye tehát a demokratikus átmenet mellett általánosságban egy stabil, mérsékelt és alapvetően progresszív politika érvényesülését teszi lehetővé Pakisztánban. Ugyanakkor nem számolhatja fel rögtön azokat a problémákat, melyek évek, esetenként évtizedek óta árnyékot vetnek az ország életére.

III. Új kormány, régi dilemmák

Az új pakisztáni törvényhozás 2008. március 24-én az 55 éves Juszuf Raza Gilanit választotta az ország kormányfőjének. A miniszterelnök a Pakisztáni Néppárt egyik vezető alakjaként Benazir Bhutto régi hívének számított. Személye láthatóan egyfajta konszenzus eredménye a mérsékelt koalíciós kormány élén, melyet a Néppárton kívül Navaz Sharif Muszlim Ligája alkotna. A kormányfő kijelölése már a két nagy párt együttműködésének szellemében történt. Gilani 264 szavazatot kapott, amely a kisebb frakciók támogatásáról is tanúskodik. A széles egyetértés dacára azonban nem biztos, hogy Gilani kitölti a ciklusát. Bhutto halála után ugyanis névleg a politikusnő fia, Bilaval Bhutto Zardari, gyakorlatilag azonban özvegye, Aszif Ali Zardari került a Pakisztáni Néppárt élére.¹⁰ Zardari az utóbbi időben jelentős erőfeszítéseket tett pozíciójának megszilárdítására, mely távlatilag elképzelhetővé teszi, hogy a miniszterelnöki székért is pályázzon. Gilani ugyanakkor személyes sérelmei (Musarraff kormányzása idején öt évig börtönben ült) és meggyőződése ellenére nem vállalhat túl komoly konfrontációt Pervez Musarraff elnökkel. Noha első miniszterelnöki intézkedéseként rehabilitálta a Legfelsőbb Bíróság azon tagjait, akiket még a novemberi rendkívüli állapot idején az elnök távolított el, szerény az esély rá, hogy újra komolyan felvessék az államfőválasztás legitimitásának kérdését. Ennek kockázata ugyanis lényegesen túlmutat Musarraff személyén. Az egykori vezérkari főnök 1999-ben katonai hatalomátvétellel, a tisztikar támogatása mellett került a pakisztáni állam élére. A hadsereg „embereként” azt az erőtelnyezőt képviseli, amely talán a legmeghatározóbb szerepet játssza az ország és

⁷ Ezek nemzetgyűlési képviseletre is jogosultak. Az alkotmány a hindu, keresztény, szikh, buddhista, párszi és a quadiáni közösségeket különböztet meg e nézőpontból.

⁸ A tartományi gyűlések összetételét az országos választások eredményéhez hasonló bontásban ld. Election Commission of Pakistan, <http://www.ecp.gov.pk/>

⁹ A második helyen 30 mandátumot szerezve a Pakisztáni Néppárt „futott be”. Beludzsisztánban ugyanakkor kevésbé egyértelmű a helyzet. Itt Musarraff Pakisztáni Muszlim Ligája nyert, de a harmadik hely itt is az MMA-é.

¹⁰ E dinasztikus gyakorlat sajátos, de a dél-ázsiai politikai kultúrától nem idegen jelenség. Pakisztánon kívül pl. Indiában és Sri Lankán is megfigyelhető egyes befolyásos családok több nemzedéken keresztül húzódo vezető politikai szerepvállalása, ami demokratikus feltételek mellett is érvényre jut. Bilaval azonban fiatal kora miatt jó ideig még csak jelképes szereplő lehet. Személye kifejezi a Bhutto-klán egységét és folyamatoságát, valamint segít összetartani a család kiterjedt klientúráját.

társadalmának életében. A fegyveres erők autonóm befolyását és kiterjedt gazdasági pozícióit rendkívül nehéz kikezdeni, különösen, amikor Pakisztán előtt az afganisztáni helyzet és saját törzsi területeinek fegyveres csoportjai miatt megoldandó katonai feladatok egész sora áll. A dél-ázsiai állam rövid történelme során a haderő már több ízben ragadta saját kezébe az irányítást a polgári intézményrendszer felett, és jelenleg nincs rá tartós garancia, hogy ezt a jövőben nem teszi meg többé. Musarraf a haderőben betöltött tisztségéről való lemondása dacára továbbra is élvezi a katonák bizalmát. A haderő új vezérkari főnöke, Asfak Pervez Kiani tábornok is az ő jelöltje.¹¹ Bár Kianit általában önmérsékletet mutató emberként ismerik, felettébb kétséges, hogy szembe tudna (vagy egyáltalán akarna) helyezkedni a tisztikar testületi érdekeivel, és tétlenül végignézné az elnök eltávolítását. Ennek ismeretében a frissen hatalomra jutott vezetésnek aligha marad más választása, mint együttműködni Musarrafal. Ennek a másik fél részéről nincs is elvi akadály, hiszen az államfő többször kifejezte szándékát erre vonatkozólag. Gondot csak a reménybeli kormánypártok vezetőinek populista célzatú Musarraf-ellenes kirohanásai jelentenek,¹² melyek tovább mérgezhetik az amúgy is kényszer szülte házasságot. Gilani megválasztása ugyanakkor okot ad némi bizakodásra e téren. Az új miniszterelnököt a szertartásrendnek megfelelően Musarraf iktatta be tisztségébe, március végén pedig a koalíciós kormány is letette hivatali esküjét.

A demokratikus kormányzatot - elődjéhez hasonlóan - várhatóan az elkövetkezendő években is összetett kihívás elé állítják az afganisztáni folyamatok, és az ehhez kötődő pakisztáni szerepvállalás kérdése. A társadalom többségének szemében igen népszerűtlen amerikai szövetség és a „terrorizmus elleni háborúban” való részvétel számottevő előnyöket hozott az országnak mind gazdasági, mind külpolitikai téren. Ezekhez nem csak a hadsereg ragaszkodik,¹³ hanem minden bizonnyal a kormányzat is igyekszik megőrizni és fejleszteni őket. Emellett azt is érdemes felidéznünk, hogy az Egyesült Államok vezető politikai körei végig a szabad választások megtartása és a demokratikus átmenet - tehát lényegében a jelenlegi kormányerők - érdekében fejtettek ki nyomást Iszlámábádra. Mivel Pakisztán törzsi területeinek biztonsági problémái közvetlen összefüggésben állnak az afganisztáni állapotokkal, ezek megoldása is leginkább a szomszédos ország politikai és társadalmi viszonyainak rendezésével párhuzamosan képzelhető el. Ez világossá teszi a stratégiai érdekközösséget is Washingtonnal. A fentiek ismeretében tehát erősen valószínűsíthető, hogy Pakisztán a jövőben is megmarad az amerikai szövetség mellett, még akkor is, ha olykor óvatosabb megoldásokra kényszerül. Rendezésre várnak továbbá a nagy riválisnak számító Indiához fűződő kapcsolatok is. Pakisztánt a múltban sorozatban érték vereségélmények óriás szomszédjával szemben, amit sajátosan árnyal annak egyre látványosabb gazdasági sikere. Ennek láttán különösen megalázónak hat az Iszlámábádban tapasztalható energia- és élelmiszerhiány, az egyre fokozódó ellátási nehézségek. Bár a két országnak vannak a társadalmak tudatában igen mélyen gyökeredző ellentétei, egyre elkerülhetetlenebbnek látszik egy modus vivendi megelégedése, a tartós és kölcsönös előnyöket hozó együttműködés kialakítása. Az elemzésünk során említett problémák lényeges elemei mindazon tényezők sorának, melynek alapján a szakértők általában működésképtelen államként szokták jellemezni Pakisztánt. A belpolitikai küzdelmek tétjét tehát nem pusztán a közjogi állapotok képezik, hanem távolabban az is, hogy az ország ki tud-e törni instabil állapotából.

Hogy az eljövendő kormányok hogyan fognak tudni megfelelni az előttük tornyosuló feladatoknak, az Pakisztán jövőjének nagy kérdése. A válasz azonban egyszerre mind a demokrácia sorsára is nagy hatással lesz.

¹¹ Musarraf 2007. november 28-án ünnepélyes keretek között, Ravalpindiben adta át vezérkari főnöki posztját Kiani tábornoknak.

¹² Sharif és Zardari is többször, dörgedelmes nyilatkozatokban fejtették ki, hogy mindet elkövetnek Musarraf megbuktatása érdekében.

¹³ Nem utolsósorban a pakisztáni fegyveres erőknek rendszeresen érkező, 2007 végéig több milliárd dollárra rúgó amerikai pénzügyi támogatás miatt.